

A szocialitás fejlesztése 4–8 éves életkorban

Módszertani segédanyag
óvodapedagógusoknak és tanítóknak

Zsolnai Anikó

A szocialitás fejlesztése 4–8 éves életkorban

Módszertani segédanyag
óvodapedagógusoknak és tanítóknak

ötlettár

Mozaik Kiadó – Szeged, 2017

TARTALOM

BEVEZETŐ	7
Szociális kompetencia	7
A szociális kompetencia fejlődése	7
A szociális kompetencia fejlesztése	8
ÓVODÁSOK ÉS KISISKOLÁSOK SZOCIÁLIS KÉSZSÉGEINEK FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI	10
Szociális kompetencia, szociális készségek	10
A szociális készségek mérése	11
A szociális készségek fejlesztése	13
Pedagógusok a szociáliskészség-fejlesztő programokban	15
Szociális készségek a tanításban	16
Pedagógiai képességek	18
JÁTÉKOK	20
Ismerkedési és kapcsolatteremtő játékok	20
Kapcsolattartás, társas kapcsolatok fejlesztése	23
Önismeret	27
Társak ismerete	34
Bizalomjátékok	37
Együttműködést fejlesztő játékok	40
Lazító és koncentrációs játékok	46
Interakciós játékok	49
Szabályok megértése és betartása	51
Kommunikációt fejlesztő játékok	52

FOGLALKOZÁSTERVEK A JÁTÉKOKHOZ (tematikai sorrendben)

Irodalom	59
Irodalom	60
Irodalom	63
Környezetismeret	58
Környezeti nevelés	62
Matematika	56
Matematika + Ének	64
Testnevelés	54
Testnevelés	66
Vizuális nevelés	61
Vizuális nevelés	65
SZAKIRODALOM	68
A KÖTETBEN SZEREPLŐ JÁTÉKOK FORRÁSAI	71

BEVEZETŐ

Napjainkban egyre nagyobb számban jelennek meg azok a vizsgálatok, amelyek a szociális kompetencia kutatásával foglalkoznak. Nem véletlen ez, hisz egyre több adat áll a rendelkezésünkre arról, hogy a szociális viselkedés eredményessége milyen módon befolyásolja az egyének magánéleti és szakmai boldogulását.

SZOCIÁLIS KOMPETENCIA

A szociális kompetencia a szociális viselkedést szervező, a cél eléréséhez szükséges elemeket aktiváló, módosuló rendszer, amely szociális motívumokból és szociális képességekből épül fel. A szociális kompetencia a szociális aktivitás pszichikus rendszere, amelyben a szociális képességrendszer komplex és egyszerű képességekből, a képességek elemeiből (készségekből, rutinokból, ismeretekből) szerveződik (Nagy és Zsolnai, 2001). Míg a szociális képességrendszer feltehetőleg tucatnyi képességgel működik, addig a szociális készségek száma több százra tehető. A szociális viselkedés hatékonysága nagymértékben függ a szociális készségek készletének gazdagságától, fejlettségétől. Minél gazdagabb ez a készlet, annál nagyobb az esély arra, hogy az aktuális helyzet megoldását hatékonyan segítő készség aktivizálódjon (Zsolnai, 1995).

Mitől függ, hogy valaki fejlett vagy fejletlen szociális kompetenciájú egyénné válik? A kutatások kimutatták, hogy a fejlett szociális kompetencia kialakulásának egyik előfeltétele az, hogy az egyén pozitív önértékeléssel és környezetével kapcsolatos pozitív attitűddel rendelkezzen. Mások pozitív elfogadása, az aktív közreműködés és a hatékony kommunikáció ugyancsak fontos eleme a szociális kompetenciának. Mindhárom elősegíti, hogy az egyén interakciói során sikeres legyen, s az interakciós partner vagy partnerek visszajelzései alapján helyesen változtasson viselkedésén, ha ez szükséges. A szociális kompetencia alakulására fejlesztően hat, ha a problémákat az egyén kreatívan, alternatív módon képes megoldani úgy, hogy közben a saját és a csoport érdekeit egyaránt figyelembe veszi. Végül a nyitott, barátságos és együttműködő egyéniség szintén pozitív hatású a szociális kompetencia alakulásában.

A SZOCIÁLIS KOMPETENCIA FEJLŐDÉSE

A szociális kompetencia fejlődése főként gyermekkorban befolyásolható. A társas fejlődés ugyanis olyan kétoldalú folyamat, amellyel a gyerekek egyszerre integrálódnak közösségükbe és differenciálódnak mint különálló egyének. Az egyik oldala ennek a szocializáció, amely során a gyerekek megtanulják a társadalom

normáit és értékeit. A másik oldala a személyiségalakulás, amikor a gyerekek eljutnak azokhoz a sajátos érzés- és viselkedésmódokhoz, amelyekkel a változatos körülményekre reagálnak (Cole, 1997).

A kisgyermekkorai szocializáció fő színtere a *család*. Az itt kialakult érzelmi kapcsolatok, a szülők által nyújtott minták és értékek, a szülők szociális kompetenciája, az anya-gyermek közötti kötődés közvetlenül hat a gyermek szociális fejlődésére. Közülük az anya-gyermek közötti kötődés határozza meg leginkább, hogy milyen lesz a gyermek szociális viselkedése a későbbiekben, ez alapozza meg a szociális kompetencia fejlődését. A kötődési mintázatok és a személyiség alapdimenzióinak kapcsolatát elemző kutatások azt mutatják, hogy a biztosan kötődő egyének kevésbé neurotikusak és extravertáltak, mint az elkerülő és az ambivalens kötődési típusúak. Az is fontos felismerés, hogy a biztos kötődésű emberek magasabb személyes és szociális önértékeléssel rendelkeznek, mint a másik két kötődési típusba tartozók (Zsolnai, 2001).

A család után az *iskola* befolyásolja legjobban a szociális kompetencia fejlődését gyermekkorban. Ezt a befolyást a következő tényezők együttes hatása eredményezi: az iskola és az osztály fizikai környezete, szociális strukturáltsága és kultúrája, az iskola által közvetített szociális értékek köre. A meleg, nyitott iskolai légkör, a tanulóközpontú tanulás és tanítás, a kooperatív tanulási formák alkalmazása, a sokféle tanulási forrás biztosítása, a személyközi kapcsolatok sokasága mind fejlesztő hatással bír. A mai iskolai élet azonban kevés lehetőséget biztosít ezek teljesülésére. A térszervezés és az időkeretek kedvezőtlenek, kevés önálló feladatvégzésre van mód, hiszen a gyerekek kötött tanrend szerint tanulnak és a tanárok által kijelölt feladatokat oldják meg. A tanítási módszerek egysíkúak, a gyakorlásra szánt feladatok többsége csupán követő gondolkodásra, nem pedig a kreativitásra épít. Az osztálytermi munka alapvetően individuális jellegű, együttműködést nem igényel. A diákok spontán együttműködése nem kívánt jelenség, néha még rendbontásnak is minősül. Az iskolai élet túlszabályozott, ezért kevés valódi döntési helyzet adódik.

A SZOCIÁLIS KOMPETENCIA FEJLESZTÉSE

Gyökeres változtatásokra van szükség ahhoz, hogy a szociális kompetencia iskolán belüli fejlesztése hatékony legyen. Az egyik ilyen feltétel a tanulók elhelyezése az osztályban. Ennek a hagyományos frontális osztálymunka lehetővé tétele mellett a rendszeres cselekvésalapú tanulás heterogén csoportban történő megvalósulását is elő kellene segítenie. Az ilyen munkaszervezés során a közös feladatok miatt lehetetlen az elszigetelődés, a közös munka egymás elfogadásához, megértéséhez, együttműködéshez vezet (Nagy, 2005). A másik feltétel,

hogyan olyan fejlesztő programok készüljenek, amelyek alkalmasak a gyerekek különböző szociális készségeinek és képességeinek fejlesztésére. Ezek lehetnek tantárgyhoz kötődőek, de lehetnek olyanok is, amelyek olyan feladatokat és gyakorlatokat tartalmaznak, amelyek megvalósítása nem kötődik szorosan tantárgyi tartalomhoz.

Jelen kötet ebbe a csoportba tartozik, mert a pedagógusokra és tanítókra bízta annak eldöntését, hogy mely foglalkozások és tanórák részeként vagy egészeiként használják fel a könyvben található játékokat, gyakorlatokat. A DIFER Programcsomag részeként a szociális kompetencia olyan elemeit választottuk fejlesztésül, amelyek az óvodai és az általános iskolai szociális lét alapját képezik. Ezek közé tartozik a kapcsolatfelvétel, a társakhoz, a pedagógushoz való viszonyulás készsége, a feladatvállalás, a feladattartás készsége, valamint az elemi szintű erkölcsi érzék.

Az előzetes DIFER-mérésekből tudjuk, hogy ezen *szociális alapkészségek* fejlődésének jelentős része óvodás korban zajlik. Az is kiderült, hogy a gyerekek szocialitása szélsőségesen különböző fejlettségű. A középső csoport és az első osztály végén is vannak, akik a háromévesek átlagának felelnek meg. Az első osztályba lépők 4%-a a háromévesek átlagos szociáliskészség-szintjén kezdi meg iskolai tanulmányait, miközben erre még szociálisan éretlen. 21%-nyi gyerek kezdő szinten lép az iskolába, akik nehezen nevelhetőkké válhatnak, pedig nem tehetnek arról, hogy szociális fejlődésük a többiekénél lassúbb (Nagy, 2002).

Az adatok egyértelműen jelzik, hogy mind az óvodában, mind pedig az iskolában szükség van fejlesztésre. Az óvodában a *szabad foglalkozás*, a *játék* nagyon sok alkalmat kínál a szociális alapkészségek fejlesztésére. Az iskolában ez a lehetőség sokkal korlátozottabb, ami viszont nem jelentheti azt, hogy a pedagógusok ne tudjanak időt szakítani a fejlesztésre.

* * *

Jelen kötetünkben számos játék és gyakorlat található, amelyekből szabadon lehet válogatni a fejlesztendő készségek gyakorlására. Mintaként néhány óvodai foglalkozástervet is bemutatunk, amelyek ötleteket adhatnak más foglalkozások végiggondolásához, kidolgozásához.

ÓVODÁSOK ÉS KISISKOLÁSOK SZOCIÁLIS KÉSZSÉGEINEK FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI

Mikor mondjuk, hogy valakinek fejlett a szociális kompetenciája? Hogyan döntjük el például egy bizonyos fajta szemkontaktusról vagy gesztusról, hogy az adott szituációban helyénvaló-e? Annak ellenére, hogy a viselkedés egyes elemei alapján nehéz elkülöníteni a nagyobb és kisebb gyakorlottsággal rendelkezőket, a külső megfigyelőnek mégsem okoz nehézséget a globális véleményalkotás. *Argyle* (1983) szerint a jó szociális készségek mutatója az, ha az egyén érdeklődik a másik iránt, valamint érzékenyen és rugalmasan képes kontrollálni az interakciót.

Ugyanakkor nem mindegy, hogy az emberek mire használják azt a képességüket, amellyel könnyedén tájékozódnak az emberi kapcsolatokban. Van, akit ez arra motivál, hogy mások szükségleteire pozitívan válaszoljon, míg vannak olyanok, akik csak saját, önös céljaik elérésére használják fel. Nem mindegy az sem, hogy a jó kommunikációs készség vagy a jó empátiás képesség milyen szociális értékrendbe épül be (*Fülöp*, 1991).

A szociális kompetenciát vizsgáló kutatások eddig még nem tudták azt a maga teljességében megragadni. Jelenleg az elméleti háttér nem teszi lehetővé, hogy a szociális kompetencia minden komponense empirikusan feltérképezhető legyen. Az empirikus kutatások ennek megfelelően csak részproblémák megválaszolására tudnak vállalkozni. Az eddigi vizsgálatok főként a különböző szociális készségek mérésére korlátozódtak, azok működéséről próbáltak eredményeket kapni.

SZOCIÁLIS KOMPETENCIA, SZOCIÁLIS KÉSZSÉGEK

Az általánosan elfogadott nézet szerint a szociális kompetencia különböző szociális készségek együttes birtoklása. A szociális készségek meghatározásakor a legtöbben *Trower* és munkatársai (1978) definíciójára hivatkoznak, amely szerint a szociális készségek azok a reakciók, amelyek képessé teszik az embert arra, hogy egy adott szociális interakción belül elérje kívánt célját, mégpedig oly módon, hogy az szociálisan elfogadható legyen, és ne mások kárára történjék. *Nagy József* (2000) szerint a szociális készségek „viselkedéstechnikai eszközök,” olyan tanult pszichikus komponensek, amelyek specifikus célú, tartalmú szociális viselkedés kivitelezésében működnek közre.

Gresham és Elliott (1993) a szociális készségek alapvető jellemzőit a következőképpen határozzák meg:

- ♦ A szociális készségeket tanulás (megfigyelés, modellkövetés, ismétlés és megerősítés) útján sajátítjuk el.
- ♦ A szociális készségek speciális verbális és nem verbális viselkedési formákat tartalmaznak.
- ♦ A szociális készségek lehetővé teszik a hatékony és megfelelő viselkedést, illetve reakciót mások viselkedésére.
- ♦ A szociális készségek szituációfüggőek, s hatással vannak rájuk a körülményekből fakadó elvárások és követelmények.

A szociális készségek száma sok ezerre tehető, amelyekből az egyes személyek sok százal rendelkeznek. A szociális viselkedés eredményessége, hatékonysága nagymértékben függ a szociális készségek készletének gazdagságától, strukturáltságától és flexibilitásától.

Sue Spence (1983) megkülönbözteti a mikroszociális és a makroszociális készségek körét. Az előzőbe a verbális és nonverbális kommunikációt, a szociális percepciót sorolja, míg a másodikba az empátia, a segítő magatartás, a kooperáció, az altruizmus mint a segítő magatartás legmagasabb szintje vagy a konfliktusmegoldó készség tartozik.

A vonatkozó szakirodalom száznál több szociális készséggel foglalkozik, azonban ezek közül legfontosabbaknak a kommunikációs készségeket tartják (*Argyle, 1999*). A pszicholingvisztikai kutatások bebizonyították, hogy a „kommunikatív szabályrendszerek megfelelő ismerete szükséges ahhoz, hogy valaki hatékony lehessen emberi kapcsolataiban. A szabályrendszer részét képezi a meta-kommunikatív jelzések ismerete is, így a szemkontaktus, a testtartás, a szociális távolság, a mimika, a beszédtonus stb. megfelelő alkalmazása és értelmezése.” (*Fülöp, 1991. 50. o.*)

A SZOCIÁLIS KÉSZSÉGEK MÉRÉSE

A szociális készségek mérése során alkalmazott legismertebb és legelterjedtebb technikák a következők:

- ♦ interjú a vizsgált személyt jól ismerő személyekkel (pl. szülők, tanárok),
- ♦ mérőskálák,
- ♦ önjellemezés, önértékelés,
- ♦ szociometria,
- ♦ megfigyelés.

JÁTÉKOK*

Ismerkedési és kapcsolatteremtő játékok

1. NÉVDOBÁLÁS

Körben ülünk. A csoportvezető kezében egy kabala vagy egy érdekes tárgy van. A csoportvezető mondja a saját nevét és utána annak a nevét, akinek dobja a kabalát. A másik elkapja, mondja a saját nevét illetve annak a nevét, akinek dobja a kabalát és így tovább. Ha valaki eltéveszti, akkor visszakapja a kabalát, és addig kell próbálkoznia, amíg nem sikerül eltalálnia a társa nevét.

2. ZSIPP-ZSUPP JÁTÉK

Körben ülünk. Mindenki megkérdezi két szomszédja nevét. Ha a játékmester a kör közepéről rámutat valakire, s azt mondja, hogy zsipp, akkor annak, akire rámutatott, azonnal meg kell mondania a jobb oldali szomszédja nevét. Ha azt mondja, hogy zsupp, akkor a bal oldali szomszéd nevét kell mondania. Ha azt mondja, hogy zsipp-zsupp, akkor mindenki helyet cserél valakivel, s folytatódik a játék előlről, csak a szomszédok változnak meg. Aki eltéveszti, vagy nem tudja a nevet, esetleg sokat gondolkodik rajta, maga áll be a körbe játékmesternek.

* A játékok forrásait a kiadvány 71. oldalán tüntettük fel. (A szerk.)

3. NÉVLÁNC

Körben ülnek a résztvevők. A vezetőtől jobbra ülő csoporttag bemutatkozik. A szomszédja megismétli az előző nevet, majd a sajátját mondja. A mellette ülő így már a sajátjával együtt három nevet mond, a következő négyet és így tovább.

4. ISMERKEDŐS JÁTÉKOK

Eszköz: labda, fedő.

Leírás: valamennyi itt felsorolt játék mozgásos, s egyben a társak nevének megtanulását, begyakorlását célozza.

Instrukció: csak a játékszabályok ismertetése.

Variáció: KAPD EL A LABDÁT! Körben állunk, valaki közepén, kezében egy labda. A labdát feldobja a plafonra (ha lehet) és kiált egy nevet. Az illetőnek el kell kapnia a labdát, mielőtt kétszer pattanna a földön. (Tehát csak egy pattanás megengedett.) Aki nem tudja elkapni, az zálogot ad. Eztán az új játékos folytatja.

5. BEMUTAKOZÁS

Két párhuzamos vonalban állnak a résztvevők, arccal egymás felé, folyosót alkotva. Az egyik sor végén álló kezd a játékot. A vele szemközt állóhoz lép, kezét fognak, bemutatkoznak teljes névvel. Utána az eredetileg mellette állóhoz jön vissza, vele fog kezét, neki mutatkozik be. A továbbiakban hasonló cikcakk vonalon haladva ér a folyosó elejére, ahol beáll a saját sorába. Amikor az első játékos a sor közepén tart, akkor indul a második (a másik sor első embere). Folyamatosan játsszuk addig, amíg az eredeti elhelyezkedést vissza nem kapjuk!

6. PÓKHÁLÓ

Fonalgombolyagot dobunk a körben bárkinek. Aki megkapja, bemutatkozik, vagy egyéb fontos dolgot mond magáról. A végén a kialakult pókhálót visszafejtve, újra elmondhatjuk, most már a társakról megtudott információkat.

7. TERMÉSZETES CSOPORTALAKÍTÓ JÁTÉKOK

Például „Kácsa, kácsa, özvegy kácsa”, vagy az „Ennek a kislánynak” kezdetű dalosjátékok.

8. MESTERSÉGES CSOPORTALKÍTÓ JÁTÉKOK

Például: a gyermekek számának megfelelő számú kártyát készítünk 3-4 féle rajzzal. Mindenki húz, majd az azonosat húzott gyermekek kialakítják a csoportokat.

9. NEVEK GYAKORLÁSA

A gyermekek körben ülnek és labdát gurítanak egymásnak. Aki kapja a labdát, először bemutatkozik („Toma vagyok.”), majd annak a nevét mondja, akitől a labdát kapta („Köszönöm, Zsófi.”). Ezután annak a nevét mondja, akinek gurítja („Fogd meg a labdát, Reni!”). A játék alkalmas a társak nevének rögzítésére. Gurításkor a nevek helyett mondhatjuk egymás jelét, de akár gyümölcsöt, állatokat is. A kapcsolatteremtés fontos eszköze, hogy ismerjük egymást és mindenkit a nevéen szólítsunk.

FOGLALKOZÁSTERVEK A JÁTÉKOKHOZ

TESTNEVELÉS

A foglalkozás anyaga	A foglalkozás feladata	A foglalkozás eszközei
<ul style="list-style-type: none">◆ csúszás, kúszás, mászás babzsák továbbítással◆ egykezes alsó és felső dobás◆ testlazító gyakorlatok	<ul style="list-style-type: none">◆ testséma fejlesztése, testrészek lazítása◆ szem-kéz koordinációjának fejlesztése dobással◆ finommotorika fejlesztése eszközkezeléssel	<ul style="list-style-type: none">◆ babzsákok◆ körkötél◆ karika

1. SZERVEZÉSI FELADATOK

- ◆ teremrendezés
- ◆ átöltözés
- ◆ babzsákok kiosztása

2. JÁRÁS

- ◆ közben egyik kézből másikba babzsák átdobása
- ◆ tenyérből feldobott babzsák elkapása átfordítással

3. FUTÁS

- ◆ babzsákkal a kézben, jelre megállás, babzsák elejtés a test elé, ráállás
- ◆ játék: lazító, feszítő gyakorlat: „Gumiember” (felpumpálással megfeszül, majd elernyed)

4. GIMNASZTIKA

- ◆ térdelőtámaszban ellentétes kar-láb emelés babzsákkal a tarkón,
- ◆ hason fekvés, babzsák átadás nyújtott karral csípő mögött, oldalsó közép-tartáson át magas tartásba,
- ◆ ülés, kéztámasz a test mögött, babzsákfogás összetett talpakkal, tolás lábellel előre-vissza
- ◆ játék: hanyatt fekvés, babzsák a fej alatt (kispárna), lábak kis terpeszben; lazító gyakorlat „Napozás”

5. FŐGYAKORLAT

- ♦ kúszás sávokban haladva, térden, tenyéren, babzsák továbbítás térdrel
- ♦ mászás talpon, tenyéren (pókjárás), babzsák továbbítás lábbal
- ♦ csúszás mellkason, karok és láb segítségével haladás előre, babzsák tolás mellkassal
- ♦ dobás: felállás körben, harántterpeszállásban egykezes alsó-felső dobás. Cél a karika.

6. JÁTÉK

- ♦ „Zsák búza” (lazító játék)
- ♦ körben állva az egész test nyújtása – feszítése, majd lassú ellazítása
- ♦ levezető járás babzsák csúsztatással

MATEMATIKA

A foglalkozás anyaga	A foglalkozás feladata	A foglalkozás eszközei
<ul style="list-style-type: none"> ♦ halmazok elemeinek csoportosítása tulajdonságaik szerint ♦ szimmetrikus alakzatok felismerése, előállítás 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ halmazok képzése, létrehozása ♦ közös jegy kiemelésével csoportosítás gyakorlása ♦ szimmetrikus alakzatok létrehozásával kreatív gondolkodás fejlesztése ♦ akaratlagos figyelemre nevelés 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ varázs-zsák ♦ fák, virágok ♦ házak ♦ úttest, autók

1. HALMAZKÉPZÉS, ELEMEL CSOPORTOSÍTÁSA

- ♦ Motiváció: „Ragadd meg!” című játékkal halmazok létrehozása tapintással
- ♦ Tárgyak csoportosítása: élő – élettelen (fák, virágok – házak, autók)
- ♦ Mennyiségek összehasonlítása – több, kevesebb megállapítása becsléssel, számlálással
- ♦ Párba rendezés – Mi marad pár nélkül?

2. TÜKRÖS ALAKZAT LÉTREHOZÁSA

- ♦ Utcakép építése szimmetriatengely mentén (úttest) barkochba játékkal. „Az utca-sor építését kezdjük olyan tárggyal, aminek kéménye van..., élő és tűlevele van..., stb.”
- ♦ Építsétek fel a szemben lévő oldalt is úgy, mintha tükörből látnátok!
- ♦ Elrontott halmaz javítása. A gyerekek „hunynak”, a pedagógus az egyik oldalon elemeket cserél fel. „Gyerekek, javítsátok ki a hibát! Tegyétek újra szimmetrikussá az alakzatot!”

3. TÜKRÖRJÁTÉK

- ♦ A pedagógus egyszerű kézmozdulatát a vele szemben állók utánozzák úgy, mintha tükörben látnák.

